

# Kritikens reflekterande motstånd

Christoffer Steffansson är  
chefredaktör för Ikaros.

Daniel Wickström är kritikombud vid Kritikbyrån  
och gästredaktör för detta nummer av Ikaros.

Med **Ulrika Niensens** och **Fredrik Hertzbergs** essäer *Vad är litteratur och vad ska man ha den till?* respektive *”Farväl kvalitet. Farväl konst.” Om litterärt värde* påbörjades hösten 2023 en debatt om litterär kvalitet i Svenskfinland. Eftersom dess huvuddrag och vändningar har sammanfattats väl av andra, till exempel av **Ylva Perera** (*DN*, 20.I.2024) och **Sara Nyman** (*VN*, 29.II.2023), tänker vi inte desto mera gå in på den här. Debatten gjorde dock även att frågor om kritikens uppgift och mening blev relevanta. I det här numret av *Ikaros* fördjupas perspektiv på och frågor om konstnärlig kvalitet i allmänhet och kritikens belägenhet och roll i synnerhet. Det finns skäl att inledningsvis reflektera kring begreppet kritik.

En öppen fråga: vad är poängen med att till exempel litteratur recenserar i dagstidningar och tidskrifter? Vet inte människor själva vilka typer av böcker, om några, de tycker om och inte tycker om – får de inte all information de behöver genom till exempel sociala medier? Och om kritikern nu en gång vill vara kritisk och föra fram sitt omdöme, varför slösa denna förmåga på något så marginellt som litteratur, bildkonst, teater et cetera, på

något som dessutom oftast är helt påhittat – varför inte använda den på något i den verkliga världen?

I boken *The Function of Criticism* från 1984 skriver litteraturteoretikern **Terry Eagleton** att kritiken i sin traditionella form varit tätt förknippad med framväxten av en borgerlig offentlig sfär i Europa i början av 1700-talet. **Jürgen Habermas** är förstås en viktig referens här: den offentliga sfären behövdes som en motvikt mot den absolutistiska staten – offentlighetens funktion var att medla mellan samhällets individer och staten genom att hålla staten ansvarig gentemot samhället. Genom bland annat yttrandefrihet, fri press, fri sammanslutning och i sinom tid även genom de parlamentariska institutionerna som hör till den representativa demokratin vann den offentliga sfären i allt högre grad mark. Idealet för den traditionella kritiken var att avspejla oppositionen till det auktoritära; som en del av den borgerlig-liberala offentliga sfären skulle kritiken vara en del av den offentliga debatten, i stället för att stå ovanför den som ett uttryck för enväldiga värdeomdömen utifrån förutbestämda normer och kriterier. Kritiken öppnar upp för debatt genom att den dels försöker övertyga, dels inbjuder till omtolkning och omprövning.

Filosofen **Nancy Fraser** är långt ifrån den enda som påpekat att Habermas idealiserade den borgerliga offentligheten – att tillgången till den offentliga sfären aldrig varit helt fri. Sfären utgjordes allra främst av just borgarna och fungerade som ett sätt för dem att skydda sina ekonomiska intressen i den nyligen privatiserade ekonomiska sfären. Habermas såg själv problemen, särskilt under 1900-talet, då offentligheten alltmer vittrade sönder, bland annat som en följd av att pressen i tilltagande grad kommersialiserades och att samhället utvecklades till ett konsumtionssamhälle. I samma veva blev kritiken alltmer en del av kulturindustrin.

Kulturkritiken har så gott som alltid befunnit sig i ett tillstånd av kris, men enligt Eagleton behöver vi inte uppfinna en ny funktion för kritiken. I stället behöver vi återgå till

det han kallar kritikens traditionella funktion, vilket innebär att kritikern går utöver en rent bedömande, och därmed auktoritär, ståndpunkt, och intar en mer reflexiv och kontextualiserande position i förhållande till såväl verket som samhället. Om kritiken föddes som ett motstånd mot den absolutistiska staten menar Eagleton att kritiken idag, om den alls ska vara relevant, måste formuleras som ett motstånd mot den borgerliga staten, eller marknadiseringen av samhället överlag.

Marknadiseringens andra sida kunde sägas vara en atomisering: att konsten isoleras och bildar en egen sfär frikopplad från resten av livet, ofta med underton av något eskapistiskt. Om kritikern vill ta sig an sin traditionella uppgift kan hen inte nöja sig med en sådan uppsjälkning: i den mån exempelvis litteraturkritik bara handlar om litteratur riskerar den att göra sig irrelevant. Konsten avspeglar alltid såväl skaparen som hens tid och samhälle: visionerna, drömmarna, fantasin och det andliga livet – konsten är ett tvärsnitt av kreativitet och flyter ut åt alla möjliga håll. Att reflektera över konst är i bästa fall att reflektera över det liv man lever och det liv och samhälle man vill leva i, det stora och det lilla – det kan aktualisera intellektuella, kulturella och politiska frågor om vart annat. Här någonstans blir också en kritisk bedömning som går djupare än frågor om hantverksskicklighet aktuell: vilken konst är värdig vår tid, skapar mera liv eller fördjupar livet? För kritikern kan konsten, när den är bra, vare sig reduceras till något marginellt eller påhittat, utan är en del av livet – och det är något hen om och om igen måste försöka visa genom sina texter. Kritikern kan förstås inte slutgiltigt fastslå något här, hen kan endast bjuda in andra genom att, helst i detalj, dela med sig av sin erfarenhet, sina tankar och sitt omdöme.

Därmed inte sagt att något av det här på ett konkret plan är speciellt klart eller enkelt. Förhoppningsvis kan det här numret av *Ikaros* skapa ingångar och stimulera till vidare reflektion.